

Вінниця, 1999. 84 с.: іл.

7. Мельничук Л. Гончарство Поділля в другій половині XIX – XX століттях: історико-етнографічне дослідження. Київ : Унісерв, 2004. 350 с.
8. Мельничук Л. С., Мельничук І. П. Бубнівка // Енциклопедія сучасної України. Київ, 2004. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=69519
9. Мельничук Л. Династія подільських гончарів Якіма та Якова Герасименків // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць. Вип. 8. Київ, 2001.
10. Мельничук Л., Мельничук І. Історія бубнівського гончарного промислу на Поділлі // Українська керамологія. Опішне : Укр. народознавство, 2001. Т. 1. С. 54–63.
11. Пономар Людмила. Східноподільське гончарство XX століття // Народне мистецтво. 2001. № 1–2 (13–14). С. 27–29.
12. Пошивайло Олесь. Музейний ландшафт гончарської України // Український керамологічний журнал. 2003. № 2–4. С. 5–24.
13. Прусевич А. Гончарный промысел в Подольской губернии // Кустарные промыслы Подольской губернии. Київ, 1916. С. 9-18.
14. Самарин Ю. А. Подольские гончары. Ленинград : Изд-во Русского музея, 1929. 44 с.
15. Спаська Євгенія. Орнамент бубнівського посуду // Матеріали до етнології. Київ, 1929. Кн. II. С. 201-227.
16. Фріде Марія. Форма і орнамент посуду з Поділля // Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови. Київ, 1928. Т. 1. Вип. 2. С. 81–92.
17. Шульгіна Лідія. Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі // Матеріали до етнології. Київ, 1929. Кн. II. С. 111–200.

Максим Малогулко

ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИЙ КОМПЛЕКС ЯК ПОНЯТТЯ

Анотація. У статті висвітлюється зміст поняття «палацово-парковий комплекс». На прикладі комплексів в Антополі та Старій Прилуці Вінницької області розглядаються їхні структурні компоненти.

Ключові слова: палацово-парковий комплекс, архітектура, історико-культурна спадщина, ландшафтний дизайн.

Maksym Malohulko

PALACE AND PARK COMPLEX AS A CONCEPT

Abstract. The article highlights the content of the concept of "palace and park complex". On the example of the complexes in Antopol and Stara Pryluky, Vinnytsia region, their components are considered.

Keywords: palace and park complex, architecture, historical and cultural heritage, landscape design.

В історико-культурній спадщині традиційно значна увага сучасників прикута до палацово-паркових комплексів, які й досі вражають своїми масштабами, візуальними ефектами, естетичною привабливістю. Головним акцентом таких комплексів є палац, на якому найчастіше зосереджуються відвідувачі, залишаючи без належної уваги інші архітектурні споруди, природний ландшафт, парк тощо. У спробах вербалізувати свої враження вони доволі часто використовують як синоніми теоретичні поняття «садиба», «маєток», «палац», «палацово-парковий комплекс», «палацовий комплекс». Отже, метою цієї публікації є окреслення поняття «палацово-парковий комплекс», основних його компонентів.

У сучасній науковій літературі, як правило, палацово-парковий комплекс визначають як архітектурно-ландшафтний ансамбль, що включає в себе палац, інші будівлі (господарські, допоміжні, житлові), а також паркову територію з садовими насадженнями, алеями, скульптурами, ставками та іншими елементами ландшафтного дизайну [1, с. 143].

Дослідники виокремлюють кілька функціональних зон в таких комплексах: парадну, палацову, службову, господарську, паркову, комунікаційну. Палацово-парковий комплекс вирізняється масштабністю, і до його складу найчастіше входять:

- палац – центральна будівля комплексу зі значною кількістю кімнат, часто виконана в певному архітектурному стилі;
- садиба/господарські будівлі (будинки-павільйони, флігелі, стайні, лазня, служби, оранжерея, льодовня, ротонди) – додаткові споруди, що використовуються для житла, господарських потреб та обслуговування.
- парк/сад – ландшафтна територія з алеями, квітниками, ставками, фонтанами та іншими елементами.
- скульптури та архітектурні малі форми – статуї, альтанки, лавочки, арки та інші декоративні елементи.
- ставки/водоймища – природні або штучні водні об'єкти, часто доповнені декоративними містками.

На відміну від палацово-паркового комплексу палацовий комплекс зазвичай складається з самого палацу та прилеглих будівель (житлових, господарських), але може не включати значної паркової або садової території. Основна увага приділяється архітектурним спорудам.

Палацово-паркові комплекси включають в себе не тільки архітектурні споруди, але й велику паркову територію, що створює гармонійний ансамбль природи та архітектури. Вони можуть бути вирішеними у різних архітектурних стилях.

Вважається, що лише на території Вінницької області від кінця XVIII до початку XX ст. було збудовано близько 150 палацово-паркових комплексів та невеликих садиб. З них зберіглося 58 об'єктів різного ступеню збереженості [2, с. 23].

На Вінниччині яскравим прикладом палацово-паркового ансамблю періоду класицизму є антопільський комплекс.

Палац в Антополі (нині Тульчинського району Вінницької області) належав князям Четвертинських, а пізніше перейшов до

Ярошинських. Він побудований наприкінці XVIII ст. Антонієм Яном Святополк-Четвертинським (Światopełk-Czetwertyński, 1744–1830), волинським князем руського походження. Після його смерті палац перейшов до його сина Леопольда. Після смерті у 1865 р. дружини Казимири він одружився вдруге, з Ядвігою Тишкевич і продав Антополь, переїхавши у маєток біля Вітебська (нині Білорусь).

Маєток придбав Йосип Ярошинський (1826–?), а після його смерті успадкував син Карл Ярошинський (1878–1929), відомий фінансист, громадський діяч та філантроп. Від батька він отримав у спадок близько 8 тис. десятин землі, де крім Антополя, були Вапнярка та Крижопіль, також йому перейшли частки у цукрових заводах та гранітні каменоломні у Вінницькому повіті.

Палац являє собою типовий зразок класицизму, головний фасад прикрашений чотирьохколонним портиком іонійського ордеру. Двоповерховий палац розташований на пагорбі і добре зберігся, окрім балконів на бічних ризалітах. Нині змінено віконні рами, але не скрізь. У лівого та правого ризаліту палацу йдуть двоповерхове продовження, в оригіналі воно було одноповерховою галереєю, що зв'язувало центральний та бічний корпуси. Будинок палацу отримав П-подібний план і глибокий курдонер біля головного фасаду. На ньому також можна побачити маленькі балкони у французькому стилі, виконані так, як і зниклі великі балкони. Фасад біля входу в палац прикрашали також колони іонійського ордену.

Планування головної будівлі було анфіладним з дворядним розташуванням приміщень. Вестибюль та головний зал були розташовані по центральній поперечній осі. В середині палацу були старовинні меблі оздоблені різьбою. Родинні портрети знаходилися в столовій.

Палац був розміщений посеред парку, закладеного у 1780-х рр. Це був пейзажний парк, основою якого була існуюча діброва. Нині тут ростуть вікові дуби та 400-річні ясені – одні з найбільших в Україні. Загалом налічується понад 40 видів та форм деревних рослин, серед них є липи, ясені, каштани та клени, висаджені близько 250 років тому. Зростають і такі цінні декоративні породи, такі як ясен плакучий, сосна чорна, горіх чорний та грецький, ялина звичайна, сосна звичайна, явір, клен, горобина, береза та інші дерева. Парк займав площу 30 га.

Частина парку знаходилася на пологій поверхні, але головна ділянка розташувалася на гарному пагорбі, що підкреслювало його мальовничість. Парк перетинали алеї та стежки, що прямували в різних напрямках. Вони були прокладені таким чином, щоб відвідувачу щоразу відкривався новий краєвид. В особливо красивих місцях були розміщені сходи та лави, вирізані з білого мармуру. Деякі з них були гладкими і плоскими, інші виглядали як справжні шедеври мистецтва. З обох боків їх оточували скульптури сатирів, які сиділи в різних позах та грали на музичних інструментах. На узбережжі парк межував із садами, створюючи їм захист від вітру.

На території паркового комплексу знаходився міст, оранжерея, плодовий садок та ставок.

Біля палацу був квітник, доволі великий, оформлений в трикутних формах, а навпроти головного фасаду знаходився мармуровий фонтан, прикрашений фігурою хлопчика.

На території колишнього маєтку збереглися господарські будівлі різних років зведення – стайні, гараж, льодовня, голубник [3].

Приблизно у той самий час графом Олександром Борецьким у селі Стара Прилука (нині Вінницького району Вінницької області) був збудований палац у стилі неobaroko. Пізніше він закрив парк та каплицю, а також стайню для розведення породистих коней. Відомо, що у другій половині XIX ст. новий власник маєтку – Чеслав Здзеховський (1863–1928), який був великим шанувальником мистецтва, перебудував палац за проектом архітектора Кароля Маєвського. За часів Чеслава Здзеховського в маєтку зберігалися картини старих шкіл німецьких та іспанських художників, які оцінювалися на той час у сто тисяч срібних рублів [4].

Існує легенда, згідно з якою, Сергій Мерінг (1867–1926), який був сином відомого та найбагатшого київського лікаря, професора Федора Мерінга, у 1905 р. виграв палац у карти. Федір Мерінг (1822–1887) був відомим лікарем Російської імперії, професором Київського університету. Серед його пацієнтів були губернатори, дворяни, високі чини, проте також відомо, що він лікував безкоштовно бідних людей, за що здобув у ті часи велику повагу та славу, але й зумів зібрати чималий капітал. Насправді Сергій Мерінг продав батьківський маєток в с. Овечаче Бердичівського повіту і придбав у Здзеховських прилуцький комплекс у 1906 р. Уже будучи власником, добудував другий поверх будівлі. За палацом розкинулися зелені луки, серед яких річка Десна. Сюди вела гарна алея. Відомо, що в ті часи Сергій тут володів водяним млином, цегельним заводом та цукровим заводом у містечку Нова Гребля, де працювало 375 працівників. Він тоді отримав славу доброго господаря, одного з піонерів ведення «орендного господарювання на акціонерних засадах» [5, с. 124]. Пізніше вже перед більшовицькою революцією граф Сергій Мерінг передав палац в оренду Казимиру Ближовському.

Кам'яна споруда палацу в минулому мала величний і помпезний вигляд, тут ще й досі зберігся герб Старих Прилук. Різьблені арки, візерунковий кахель на стінах і ліпнина на стелі свідчать про мавританський стиль інтер'єру, нагадуючи іспанський палац Альгамбра, а в деяких кімнатах стіни виконані з червоного дерева. У вестибюлі зберіглася майолікова обробка стелі та стін. Останній раз палац був перебудований за часів Сергія Мерінга, який, як відомо, упродовж багатьох років проживав неподалік київського Маріїнського палацу, саме тоді садиба у Прилуках його стараннями була перебудована у стилі цього столичного палацу. У той час довкола будівлі ріс парк, розташовувалися різні господарські споруди тощо [6].

Якщо ззовні палац був виконаний у стилі неobaroko, то всередині відвідувача одразу вражає на першому поверсі зала в мавританському стилі – таке цікаве поєднання берберського та іспанського стилів Північної Африки та Аль-Андалусії. Звісно в українському палаці цей стиль спрощений, і до Альгамбри нагадує

віддалено, але тим не менш вражають різьблені східні арки, геометрична ліпнина на стелі, кахель з рослинними візерунками. Прекрасні ковані перила сходів на другий поверх. Також на першому поверсі розташувалася бібліотека з чудовою дубовою стелею. У палаці були також зали, оформлені в готичному стилі. Усього 43 кімнати, вирішених у складному поєднанні різних стилів, прикрашених багатою колекцією живопису.

У 1950-х рр. на території маєтку проводилися ремонтні роботи, під час яких було знайдено дорогі прикраси та старовинні картини К. Маковського, М. Ге, Х. Платонова, М. Сверчкова, С. Світославського тощо, що були передані до Вінницького обласного краєзнавчого музею.

У минулому в унікальному парку кінця XVIII ст. знаходилися фонтани, статуї левів, росли різноманітні рідкісні рослини. З тих далеких часів до сьогодні залишилися лише фонтан, а також кілька цінних дерев із парку – блакитні сосни та ялинки. З 1958 р. палац частково займає школа-інтернат, тут є також підвал, який використовується за своїм призначенням. Подейкують, що є підземні ходи, які ведуть аж під річку, проте місцеві застерігають, що ці підземні ходи повністю ще не пройшов ніхто, тож не варто випробовувати долю. Нині численні шари фарби приховують справжню красу ліпнини палацових стін.

Отже, для розвитку палацового туризму необхідна популяризація відповідного понятійного апарату, зокрема туристи мають чітко розуміти характерні особливості палацово-паркових комплексів для усвідомленого споглядання. Важливо, що на території Вінниччини є чимало таких комплексів, які заслуговують на відвідування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / за заг. ред. Р.А. Шмига. Львів, 2010. 222 с.
2. Хороша О.І. Архітектура класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини кінця XVIII початку XX століття : дис. канд. арх. / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2020. 267 с.
3. Антопіль // Путешествия историей: веб-сайт. URL: <http://sergekot.com/z-antopol-ukr/> (дата доступу: 20.05.2024)
4. Стара Прилука // Дримба: веб-сайт. URL: <https://drymba.com/ru/1040738-usadba-dvorets-grafa-meringa-staraya-priluka> (дата доступу: 20.05.2024)
5. Солейко Л., Солейко Е., Царенко С. Профессор Федор Меринг. Возвращение в историю отечественной науки. Винница, 2005. 148 с.
6. Стара Прилука // Путешествия историей: веб-сайт. URL: <http://sergekot.com/staraya-priluka/> (дата доступу: 20.05.2024)